

Срђан Шљукић
Филозофски факултет
Нови Сад

ДРУШТВЕНИ И КУЛТУРНИ КОНТЕКСТ СПОРТА

(Драган Коковић, *Социологија спорта*, Спортска академија,
Београд 2000.)

Вероватно би било тешко пронаћи социолога који се не би сложио са тврдњом о великом значају поделе рада за људско друштво. Од класичних радова К. Маркса и Е. Диркема, па све до савремених дискусија о карактеру постиндустријских (постмодерних, посткапиталистичких, итд.) друштава, подела рада се као црвена нит провлачи кроз највећи број социолошких расправа, готово оних о структури друштва. “Закону” поделе рада није се могла одупрети ни сама социологија, па су тако настале многобројне посебне социологије: социологија породице, социологија рада, социологија културе, социологија града, социологија села и друге.

Једна од најмлађих посебних социологија је социологија спорта. Код нас она још увек није конституисана као засебна дисциплина, премда су многи социолози у (бившој и садашњој) Југославији својим радовима указивали на значај спорта као друштвене појаве. Пре свих то су чинили Срђан Врцан, Драган Коковић, Крешимир Петровић, Слободан Бакић, Радован Марјановић и Срећко Михајловић. Недавно се један од њих, Драган Коковић, већ од раније у нашој социологији, али и у широј друштвеној јавности познат по својим књигама посвећеним проблемима спорта у друштву (*Спорт без игре*, Титоград 1986; *Доба насиља и спорт*, Нови Сад

1990.),¹ прихватио помало незахвалног задатка да на овом пољу изврши једну врсту систематизације, тј. да напише уџбеник. То најновије Коковићево дело, *Социологију спорта*, објавила је ове (2000.) године Спортска академија у Београду.

Књига има десет поглавља: *Предмет социологије спорта, Конституисање социологије спорта, Социолошко одређење спорта, Теоријски приступи у социологији спорта, Игра, спорт и рад, Потребе, вредности и спорт, Друштво и спорт, Друштвене димензије спорта, Друштвене функције спорта, Феномен спортске публице*.

Прво поглавље почиње на понешто неуобичајен, али веома смислен начин: питањима на које одговоре покушава да пронађе социологија спорта. Зашто је спорт толико утицајан у разним друштвима; да ли је он одувек био универзална институција слободног времена; какве су везе између спорта и других видова културе свакодневног живота; како и зашто се спорт развио у правцу спортске индустрије и комерцијализације, и сл. За социологију спорта најважније је ипак *питање контекста и друштвене условљености спорта*. Њу

¹ Проф. др Драган Коковић је иначе веома плодан аутор. Његова интересовања крећу се у сфери социологије културе, а посебно социологије образовања и социологије религије.

занима целина друштвености, па се у првом плану њених истраживања налази *спортски догађај* кога чине играчи (актери), посредници (тренери, судије, функционери, новинари, спонзори итд.) и навијачи.

За социологију спорта незаобилазни су радови Ј. Хујзинге, Р. Кајоаа и Т. Веблена. Истини за вољу, треба рећи да социолошка истраживања у области спорта немају дугу традицију, пре свега због интелектуалистичке климе деветнаестог века. Тек са појавом психоанализе, егзистенцијалистичке филозофије и феноменологије, као и са постављањем проблема слободног времена, социологија се заинтересовала за спорт – он је постао масовна појава која утиче на начин живота великог броја људи. У конституисању социологије спорта крупну улогу одиграли су како немачки (Г. Ризе, К. Дим, Г. Ф. Краков и В. Хопф), тако и британски (П. Мекинтош и А. Натан) и француски (Ж. Димаздије, Ж. Мањан, Ж. Мејно, М. Буе и Б. Жиле) социолози. Ипак, могло би се рећи да је *америчка социологија шездесетих година двадесетог века дала печат истраживањима која су била одлучујућа за уобличавање социологије спорта*. Коковић не заборавља да истакне допринос који су на овом плану пружили социолози из Пољске (Е. Пјасецки, Ф. Знаниецки, А. Вол, З. Кравчик и Г. Модзилковски) и Совјетског Савеза (Н.И. Пономарев). Две су функције социологије спорта: аксиолошко-акултурацијска, која се састоји у развијању “социолошке уобразиље” неопходне за контекстуално разумевање смисла спорта и апликативна, тј. “социотехничка” функција, чији је значај све већи.

Спорт постоји од када и човек. Дефиниције спорта полазиле су од разних критеријума, те се он одређивао као шала, забава, игра, “култ интензивног мишићног напора”, борба и сл. Према

америчком социологу Џ. Лоју (J. Loy) спорт је: прво, случај игре; друго, институционализована игра, специфичан образац друштвене структуре и културе; треће, друштвена институција и друштвена организација; четврто, друштвена ситуација и облик друштвености. За разлику од спорта, *физичка култура* означава део културних вредности заснованих на делатностима кретања. Основна разлика између игре и спорта је та што је за спорт битан резултат, док је *игра* активност по себи која нема другог циља до себе саме. *Рекреација* је спорт на нивоу свакодневнице, али се од њега разликује јер представља спонтани израз човекове жеље да задовољи потребе за активностима, на добровољан начин и у сврху одмора и разоноде. Будући вишедимензионалан и сложен феномен, спорт има многобројне *аспекте*: друштвени (израз је одређених друштвених потреба и има специфичне социјалне функције), економски (односи у спорту кроз економску логику), културни (начин живота савременог друштва), антрополошки (спорт као био-психо-социо-културна појава), политички (средство политике), морални (однос хуманистичког морала и спорта), правни (посебно изражен у професионалном спорту), педагошки (у функцији образовања и ширења културе), историјски (порекло, настанак и развитак спорта), естетски (спорт као уметничко дело и извор естетских осећања), технички (средства која се користе у спорту), биолошки (физиолошки процеси у организму спортисте) и медицински (здравствено стање спортиста, превентива у спорту итд.).

Социолошки приступи спорту такође су разноврсни. *Друштвеноисторијски приступ* сматра да је спорт условљен одређеном историјском епохом, друштвеним системом и типом културе, противећи се покушајима да се спорт посматра изван времена, тј. на универ-

залан начин. Настојање да се појмови које користи савремена социологија примене на област спорта је основна карактеристика *аналитичког приступа*. Правећи разлику између функционализма као једностране теорије и *функционалистичког приступа*, аутор истиче да функционалистичка истраживања третирају спорт као елемент друштвеног и културног система. Битно различит од класичног структурализма, *структуралистички приступ* инсистира на стварању низа поддисциплина у оквиру науке о спорту. *Феноменолошки приступ*, који почива на начелу “повратка стварима самим”, претпоставка је сваког истраживања спорта. За *интеракционистички приступ* најважнија су значења. Она нису чврста и једнодимензионална, већ се конституишу у процесу међуделовања, у којем спортисти као актери дефинишу контекст и ситуацију.

Још је Ј. Хуизинга приметио да *играчки елементи спорта све више ишчезавају*. Понашање оних којима је игра позив није право играчко понашање. Насиље и новац не само што обесмишљавају, него и разарају свет игре. Роботски карактер тренинга поништава игру као аутентичну људску потребу, која се никако не може сматрати привилегијом деце. *Спорт постаје све сличнији раду*. Као и рад, професионални спорт је средство егзистенције. И у спорту, као и у раду, присутно је такозвано “цеђење зноја”. Принцип максимализације профита важи и у спорту. Конкуренција и организованост у спорту гради се по узору на рад. Такође, спорт преузима технике од рада, а професионални спортисти морају да се одмарају од спорта.

Да ли постоје *спортске потребе* или потребе које се задовољавају на такмичарски (спортски) начин? Са спортом су најтежње везане човекове потребе за игром, кретањем, такмичењем,

комуникацијом, лепим, осмишљавањем егзистенције, али и за афирмацијом, доминацијом и групном идентификацијом. Узет сам за себе, спорт је вредност, али можемо говорити и о *вредностима у спорту*. Врхунски спорт је готово у потпуности инструментализован, па у њему преовлађује макијавелистичка вредносна оријентација. Завист, мржња, непоштовање правила, допинг и насиље су најочљивији показатељи поремећаја вредности у спорту. Спорт би морао да има сопствене императивне моралне вредности. Међутим, данас смо сведоци најразноврснијих девијација на том подручју: парцијални интереси се често покушавају представити као општи, влада волунтаризам, замагљује се и обезличава одговорност, уместо нуђења аргумената врши се етикетирање. Ваља знати да су извори тих девијација у ствари изван спорта, у захтевима друштвене околине и партикуларним интересима одређених група. Везе између *спорта и уметности* проналазе се у емоционалном доживљају, стваралачком карактеру, као и на подручју стила. Естетички значај спорта постоји не само за малобројне специјалисте, већ и за милионе гледалаца и спортиста. *Наука у спорту* је инструментализована и усмерена је искључиво ка постизању врхунских резултата, док је њена хуманистичка димензија, чији битан део чини социолошка критика злоупотребе спорта, дуго била занемаривана.

Атински период историје спорта одликовала је теорија о јединству духа и тела. Сматрало се да је физичка активност кадра да пружи и интелектуално вредне последице. Подела рада, која је условила раздвајање културе на материјалну и духовну, утицала је и на разбијање целине коју су чинили дух и тело. У “заробљавању телесног” велику улогу је одиграла и (хришћанска) религија – тело постаје “суд греха”. С настанком

грађанског друштва спорт постаје приступачан најширим друштвеним слојевима. Ускоро долази до његове политизације, комерцијализације и професионализације. Дух идолатрије и “олимпизма” производи нову елиту, елиту “без власти”. Човек бива сведен на постигнуће, на *homo metruma*. Спорт је данас феномен светских димензија, али му прети опасност да му јавност окрене леђа због нестанка сензибилитета којим се успео наметнути. Као саставни део цивилизацијских и културних токова, он дели судбину друштва којем припада. Пошто је спорт један од *подсистема друштва*, често под окриљем “идеолошког омотача”, он може да буде одлично средство за објашњење друштва и културе из другог плана. *Социјална стратификација* значајно утиче на спорт: малтене сви облици укључивања у спортске активности зависили су и зависе од положаја појединаца на лествицама друштвеног богатства, угледа и моћи. Истраживања су показала да се одређене друштвене групе баве специфичним спортовима, на начин који изражава стил живота и обележја групе (тенис, ексклузивни лов и сл.). Истовремено, спорт дезавуише и учвршћује постојећу социјалну стратификацију. Спортски успех постао је врло битан канал вертикалне мобилности. Данас је спорт постао потрошачка роба *масовне културе*. Пошто је он један од елемената културе високо индустријализованих и урбанизованих друштава, свима се наметнуо захваљујући масмедијима. Путем масмедија гледаоци се идентификују са звездама и тако смањују осећање сопствене ништавности и анонимности. Навијање је такође једна врста сурогата, масовног идентификовања са клубовима из свога краја, нације, државе. Са друге стране, мора се признати да су масовна средства комуникације на извешан начин демократизовала спорт.

Спорт је одувек имао своју *економску димензију*, а крај двадесетог века означио је његово дефинитивно здруживање с новцем. Савремени спорт извор је огромних прихода, док су спортисти гладијатори у служби бизниса. У САД 1991. године спорт је донео више новца и од нафтне индустрије! Након завршетка фазе у којој је спорт лагодно пребивао у крилу државе, он је био принуђен да се окрене маркетинг концепту. Због праве експанзије спонзорства правила у овој сфери треба јасно формулисати, што је у развијеним земљама већ одавно учињено. Путем рекламе спорт је постао “светска транснационална реалност, сектор акумулације међународног капитала”. Кроз спортске производе извози се и одређен начин живота (*American way of life*). Била би велика грешка казати да је спорт идеолошки неутрална појава – напротив, он има своју *политичку димензију*. Он је сада нови “опијум за народ”, средство манипулације. Уз његову помоћ ствара се и стабилизује политичка сагласност око кључних вредности система. Такође, он је често средство раздвајања народа и средство остваривања права јачег у међународној политици, што значи да је у функцији конфликта. *Културна димензија* спорта данас више није спорна. Култура може да утиче на промену одређених спортова. Тако се рагби, чија је постојбина Енглеска, трансформисао се у САД у амерички фудбал, који се одлично интегрисао с тамошњим друштвом и начином живота. Неки мисле да је протестантска култура утицала на спортске резултате, јер негује успех, рационалност и аскетизам као основне вредности. Исто тако, југословенски спорт је немогуће објаснити без културног контекста. Специфична поткултура спортиста подстиче агон, фер плеј и самодисциплину.

Свака друштвена појава задовољава извесне потребе, па тако и спорт. За њега можемо рећи да је *мултифункционалан*. Спорт има манифестне функције (остварење потреба за физичким вежбањем, развијање моралних квалитета, побољшање одбрамбених могућности земље итд.), али и латентне (учвршћивање групног идентитета, компензација (култ спортског јунака), функција “вентила” за друштвену енергију). Коковић пише и о следећим функцијама спорта: антрополошкој, социјализацијској, функцији међуљудских односа, престижној функцији, функцији усмеравања масовне друштвене енергије, функцији слободног времена и игре, симболичкој и митолошкој функцији, ритуалној функцији, магијској функцији, туристичкој и авантуристичкој функцији.

Социологију спорта феномен *спортске публике* занима као чин колективног понашања повезан са друштвеном структуром. Овај феномен добија на актуелности у такозваном масовном друштву, у којем спорт постаје спектакл. Спортска публика се разликује од навијача као организоване или неоргани-

зоване групе која има чвршћу и сталнију форму. Узроци све чешћег *насиља* у спорту покушавају се објаснити културом сиромаштва, поремећајем у систему вредности, друштвеном аномијом и дезорганизацијом, субкултуром насиља, особеностима понашања гомиле, моделом имитације, моделом катарзе, моделом императивне победе и сл. У сваком случају, насиље обесмишљава елементе игре у спорту.

Нема сумње да Коковићева књига, пружајући својим читаоцима основне појмове и истовремено упућујући на евентуално продубљеније бављење социологијом спорта, испуњава неке од најважнијих функција уџбеника. Посебну вредност представља *Одабрана библиографија* која се налази на самом крају књиге. Она додатно сведочи о чињеници да је Коковић врстан познавалац друштвених и културних особености спорта, као и томе да социологија спорта није “пуки израз моде у социолошким истраживањима, него одговор на најреалније потребе спортског покрета.”